

Gelbėkim Vytauto Kašubos „Kristaus prisikėlimą“

Niekad nemanėm, kad mūsų meno lobyno Amerikoje reikės rimtai ieškoti ir jį saugoti. Kas galėjo patikėti, kad grėsmė išskils Vytauto Kašubos, Kazio Varnelio ar Albino Elskaus menui? Likimo ironija, kad iš viso mūsų meno palikimo žūti arba dingti plačiajame pasaulyje pavojus gresia tiems, kurie atrodė bus apsaugoti amžinai... Atrodė, kad būdas, kaip to išvengti, yra gana paprastas. Anksčiau, kai tik bažnyčia sugriūdavo ar pakeisdavo savo funkciją, joje esantis menas būdavo nuperkamas ir siunčiamas į Lietuvą. Koks tų meno objektų galutinis likimas, mes nedaug ką žinome, o ir užmiršdavome apie juos per gana trumpą laiką.

Šiuo metu reikia kuo greičiausiai reaguoti į viezną tokį atvejį, kad paskui nereiktų aimanuoti, jog pavėlavom. Shrewsbury Ma., netoli Maironio Parko, prie Worcester, Ma., yra (galima jau sakyti, kad buvo, nes žemė ir pastatai jau parduoti) didelis „pasionistų“ vienuolynas „The Passionists Calvary Retreat Center“ su 165 vienuoliais kunigais ir broliukais, kurių jauniausiam yra 75 metai. Kai 1964 m. vienuoliai statė tą vienuolyną – susikaupimo vietą, Vytautas Kašuba buvo paprašytas sukurti prisikėlusio Kristaus skulptūrą, kuri dominuotų ne tik altoriuje, bet ir visoje bažnyčioje. Vytautas tuojau ėmėsi darbo savo naujame name Manhattane, rūsyje, dieną ir naktį kalė šviną, kad sukurtų monumentalų Kristų, trijų metro dydžio, sveriantį gal apie toną. Skulptūra buvo sukurta iš atskirų dalių – galva, rankos, kojos, liemuo ir medžio pluoštas, kad būtų lengviau pervežti atskirai ir sumontuoti vietoje – prie sienos. Tad skulptūra yra išardoma, ir, norint ją pervežti, turbūt prireiktų keturių penkių dėžių, nes švinas yra labai sunkus. Tokia ji tebestovi iki šios dienos.

Jeigu nebus kito pasirinkimo, vienuolyno vyresnybė ketina ją parduoti kokiai nors religinių objektų kompanijai, kuri savo ruožtu parduos tą „objektą“ bet kokiai bažnyčiai ar vienuolynui, kuris jos pageidaus ir turės kuo apmokėti. Mes galim niekad nesužinoti tos skulptūros likimo, nors man buvo pažadėta: naujoji – pastovi – Prisikėlusio Kristaus vieta bus pranešta, kad galėtume, reikalui esant, nuvykti ją apžiūrėti.

Bet gal dar nereikės tokio pasirinkimo. Siūlau, kol dar ne per vėlu, skulptūrą nupirkti ir perkelti į Lemonto mi-

siją, o gal net į kurią nors bažnyčią Lietuvoje, kur ji galėtų būti įkurdinta visam laikui. Pasaulio Lietuvių Bendruomenė ir Lietuvių Fondas susitarę galėtų labai lengvai tą skulptūrą įsigyti ir palikti kaip amžiną Amerikos lietuvių dovaną.

Kai Vytautas Kašuba tą skulptūrą kalė 1964 metais, jis nežinojo, kad švinas yra baisus nuodas. Prisimenu, kaip sunkiai skulptorius sirgo paskutiniuosius 17 sa-

vo gyvenimo metų, globojamas nepavargstančios Aleksandros. Vytautas iškalė iš švino ne tik tą skulptūrą, bet ir eilę kitų, kurios dabar yra Lietuvoje. Tad Amerikoje nėra daug Kašubos skulptūrų, išskyrus Kennebunkporte ir kai kuriose vietinėse Amerikos bažnyčiose. Bet tarp 200 ar daugiau dovanotų Lietuvai skulptūrų nėra nė vienos tokios monumentalios ir didingos, kaip „Kristaus prisikėlimas“, kuris – atrodo – kabo ne ant sienos, bet stačiai ore... Jis atrodo kaip trijų dimensių skulptūra, nors iš tikrųjų tai horeljefas, t.y. iš plokštumos du trečdalius iškilęs skulptūrinis vaizdas. Toks skulptūrinis metodas naudojamas jau nuo Atėnų ir Romos laikų.

Prisiminkime ir tai, kad čia Kristaus prisikėlimas, visos krikščionybės svarbiausia dogma, kuria remiasi visas tikėjimas. Iš monumentalios skulptūros turbūt tai vienas geriausiai pavykusių Kašubos darbų. Už tai taip svarbu ją gelbėti nuo grėsiančio anonimato. Prie skulptūros reikia dar pridurti XIV stacijų, iškaltų iš liedinto akmens. Jos nėra ypač reikšmingos savo menine kūryba, bet, jeigu jau gelbėtume „Kristaus prisikėlimą“, reiktų būtinai pridurti ir Kristaus Kryžiaus kelią.

Retai pasitaiko proga „atgauti“ Kašubos religinio meno darbus, nes ten, kur jie dabar priglausti (kaip, pvz., Notre Dame seserų vienuolynas, Wilton, CT, Šv. Augustino bažnyčia, North Branford, CT, Šv. Jono bažnyčia, Rochester, N.Y. ir t.t.), darosi neaišku, kaip ilgai jie ten bus ir kur galų gale užbaigs savo meniškąją kelionę.

Stasys Goštautas

Kitame numeryje:

- Perpetua Dumšienė. „Dainavos“ pilietiško mokykla.
- Raimundas M. Lapas. Apie dailininką Tomą Jakutį.
- Giedrius Subačius. Apie Gintauto Vėžio ekslibrisus.

Redaguoja Aldona Žemaitytė aldaze@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Stasys Goštautas. Gelbėkim Vytauto Kašubos „Kristaus prisikėlimą“.
- 2-as psl. Pranas Visvydas. Susitikimas su poetu Donaldu Kajoku. Donaldas Kajokas. Eilėraščiai.
- 3-as psl. Silvija Vėlavičienė. Literatūros ir gyvenimo pilnatis.
- 4–5-as psl. Aldona Žemaitytė. Gyvenimo, tikėjimo ir meno tiesa.
- 6-as psl. Kęstutis Trimakas. Adelės Dirsytės kelias.
- 7-as psl. Stasys Goštautas. Dainos: antra laida, trečia karta.

Susitikimas su poetu Donaldu Kajoku

PRANAS VISVYDAS

Los Angeles lietuvių teatras „Just milling’ around“ kovo 21 d. Šv. Kazimiero parapijos apatinėje salėje surengė Nacionalinės premijos (1999) laureato Donaldo Kajoko (g. 1953 m. Prienuose) poezijos skaitymo vakarą.

Vakaro formatas panašus į praėjusių metų rudenį vykusį išeivijos poetų kūrybos skaitymą. Glaudi šeimyniška atmosfera su žvakutėmis ant stalų. Iš arbatinuko pilstoma arbata. Baltos taburetės vėlesniam pokalbiui su poetu. Ir klausytojų ši sykį trigubai daugiau nei tada. Maždaug tiek, kiek pernai pavasarį susirinko į Antano A. Jonyno poezijos vakarą didžiojoje salėje.

Pokalbyje (moderatoriaus pareigą gana padrikai atlikau aš) Kajokas pasakė, kad neseniai pasukęs į prozą, nes įtaigią lyriką kurti gali tik jauni. Tuo suabejojau. Neseniai jis išleido giliamintį romaną „Kazašas“, pagrįstą rytų filosofija. Atvežė ke- liolika egzempliorių. Nupirkau. Gavau įrašą. Bus proga – skaitysiu. Jai pradžia patiks, varysiu iki galo. Dabar prozos tekstuose labiau ieškau intriguojančio pasakojimo ir geros lietuvių kalbos.

Poetas atsakinėjo net į paikiausius mano klausimus. Pavyzdžiui, kas yra siela ir kas – dvasia. Ar yra matęs bent vieną angelą, nes jie tiesiog tikroviškai dalyvauja jo eilėse, ypač kai minimos mergaitės? Atsakymas buvo – taip, matęs. O dvasia yra visa žemėje kuriančioji galia. Kaip ir R. M. Rilks „Der emtwerfende Geist, welcher das irdische meistert“. Žemėje planuojantis pradas. Fizikų požiūriu – su bet kokia mase sutapusi energija. Kajokas trumpai aptarė ir dabartinės poezijos vystymąsi Lietuvoje. Paminėjome kelis poetus: Daivą Čepauskaitę, Aidą Marčėną, Gintarą Patacką, Donatą Petrošių... Jis yra jaunų poetų mentorius, bet daugelio jų avangardizmas jam nedaro įspūdzio: šitaip retai prabyla tikra poezija. Paprasto subtilaus lyrizmo yra suradęs Tolimųjų rytų literatūroje. Iš dalies nusivylęs krikščionybė, Jėzaus evangelinius pamokymus derina su Rytų poetų meditacine išmintimi. Su palaiminga dvasia.

Prieš eidamas į šį susitikimą, gerokai įsiskaičiau į tris mano turimas Kajoko knygas: rinktinę „Meditacijos“ (1999), apdovanotą Nacionaline premija, rinkinius „Mirti reikia rudenį“ (2000) ir „Karvedys pavargo nugalėti“ (2006). Čia pirmaisiais smuikais groja trumpi lyriški eilėraščiai, tačiau „Meditacijose“ yra trys ilgokos, skambios ir dvasingos poemos. Kritikas Rimvydas Šilbajoris šią Kajoko kūrybą 1994 metais pavadino „Meilės šviesa“. Joje tarp įvaizdžių iškyla gyvenimo tiesos. Skaityk, pajusk, gėrėkis ir apie tai pamedituok.

Aktoriai Justina Grumšlytė ir Amandas Rauskas pakaitom skaitė tuos trumpus, ant lakštų išspausdintus lyriškus eilėraščius ir atidavinėjo juos tai vienam, tai kitam klausytojui auditorijoje, su poeto atvaizdu kitoje pusėje. Rasi, vėliau pravers. Skaitymą kažkodėl „papildė“ beprasmis simfoninės muzikos žvangesys. Tarsi tai būtų melodeklamacija. Skaityti poeziją, kurioje slypi tyli išmintis, bet stinga klasikinio dramatiškumo, skandavimo dikcijos, ypatingų akcentų, nelengva. Kai kurie klausytojai tikisi kaip tik to. Bet atrodė, kad taupus, paprastas Kajoko lyriškumas, toks žemiškas, artimas lietuvių gyvensenai, šnekėjimui, nestokojantis sąmojo, buvo daug kam tikrai mielas.

Juoko susilaukė Amando skaitomos eilutės: „o va gandras paraistėje – / oi, oi! – išdidus kaip bažnyčia“ („beveik pageltus fotografija“). Taip pat – „Eilėraštis dukrytei“, tupinčiai ant naktinio puoduko. Jau rimtesne gaida Justina skaitė neeilinę išpažintį: „medituoju retai, keletą / kartų per mėnesį sykais / gailiuosi, o sykais sakau / kad

mano vidinė kelionė / įgijo naują dimensiją. Kaimyne / Dieve, matomės itin retai, todėl / nenusibostam, nespėjame / nusišnekėti – pasibūnam / pasisėdim / pasineklausinėjam“. Taigi, linksmas pasišvaistymas sangražinėmis formomis, Kajokui būdingu verlibru.

Dvigubai daugiau eilių teko skaityti Amandui. Prisipažinsiu, mano sumautos ausies įtaisui jo tembras tiko geriau nei minkštabalsės Justinos. Užčiuopiau ne viską. Ji mat stovėjo atokiau. Garsų meno srityje negaliu būti kritikas. Apskritai šiame renginy viskas praėjo sklandžiai ir neištęstai.

Pabaigoje savo naujai sukurtas miniatiūras paskaitė mūsų gerbiamas svečias, poetas Donaldas Kajokas. Tarp kitko, atvyko jis į Los Angeles aplankyti savo dukros Kotrynos. Santa Monicos koledže ji studijuoja antropologiją ir žada tęsti studijas UCLA. □

Donaldas Kajokas

DONALDAS KAJOKAS

* * *

nuo milžiniško kalno Ararato
aš neišvydau niekur nematyto
tik mažame galvojau dar yra tai
tik mažas dar galvojau slepia didį

ir sugrįžau į mažą savo kriauklę
į savo kriauklę aklinę ir tylią
bet tyloje vėl išgirdau kaip šaukia
kaip kužda mano lūpomis platybė

kur skendi lietūs araratai medžiai
gležni pečiai žiedadulkėm apkritę
ir dideliame yra kažkas toks mažas
toks mažas kad nėra jau nieko kito

TOJI VALANDA

matyt ne ta dar valanda atėjo
matyt kad ši tik nuojauta anos
kuri iš laiko urvo suriaumos
nepaisydama pranašų bet tėve
ta valanda matyt dar neatėjo

matyt ne ta dar valanda atėjo
kuri mus užpučia kaip liepsną kad paskui
kai nieko gal jau ir nelieta sieloj
įpūstų vėlei lyg žariją vėjas
ir gintų baisią ugnį tam danguj
kuris nepaiso net tavęs bet tėve
gal ji jau neateis jei neatėjo

BALADĖ

pasėdėjo pakilo nuėjo
kaip šėtonas kaip dievas kaip vėjas
ant šventoriaus akmens pasėdėjo
ir pakilo ir sunkiai nuėjo
nieks daugiau apie jį negirdėjo
nei ruduo nei gėrovai nei vėjai
nei pamaldūs miestelio šlavėjai:
pasėdėjo pakilo nuėjo

ŠIAUDAS, PRIEŠ PAT AUDRĄ ATPŪSTAS Į VALTĮ

Danguj – debesynai,
vanduo jau pašiauštas...

O va – iš kažkur
valtin atpūstas šiaudas,

toks giedras, auksinis –
lyg saulė jam šviestų,

nematantis nieko,
kas dedasi ant

šio ežero, gal
ir ant margojo svieto, –

toks Dievo žmogelis,
pamiršęs sutemt.

* * *

kažkas priėjo prieblandoj prie lango
ir pažiūrėjo taip gražiai vidun
kad supratau – taip žvelgia angelas dangun
laikydamas saldainio žiburėlį rankoj

skaidri vaikystės vakaro tiesa
vėliau nekart išvysi lygiai tokį žvilgsnį
žvaigždėj žarijų mirgesy rembranto spalvose
tik žvelgusio tarp jų neatpažinsi

VYNUOGYNAS

kai po gaidžių almėt pradėjo vandenys
ir spindulys prasikalė pro lukštą ryto
prie tako žalvarių vidurnaktį nulyto
po vynuogių rausvėjančiom girliandomis
sėdėjo mylimiausias Dievo angelas
ir pirmą kartą nežinojo šito

*Eilėraščiai iš knygos
„Meditacijos“*

Silvija Vėlavičienė: literatūros ir gyvenimo pilnatis

„2008 metais Martyno Mažvydo premija už nuopelnus Lietuvos valstybės kalbai, raštijos istorijai ir knygos menui skirta Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanikos skyriaus vedėjai Silvijai Marijai Vėlavičienei. Laureatė apdovanota už nuoseklius lietuvių išeivijos spaudos bei už šalies ribų leistų su Lietuva susijusių leidinių tyrinėjimus. Pabrėžiama, kad mokslinei bendruomenei naudingos ir S. M. Vėlavičienės parengtos reikšmingos bibliografijos rodyklės, katalogai bei mokslinės publikacijos.“

Tokios yra oficialios Lietuvos kultūros ministerijos žinios. O ką mes žinome apie šią nepaprastą darbštumo ir kuklumo moterį. Beveik nieko, išskyrus tai, kad Silvija pažįstama ir branginama ne tik tarp Lietuvos, bet ir Amerikos prisiekusių bibliofilų arba tiesiog ištikimų knygos bičiulių. Keliasdešimt metų besidarbuojanti Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje, Lituanistikos skyriuje (sovietmečiu ir Nepriklausomybės metais), ji tapo neatskiriama šios knygų šventovės dalimi. Paslaugi, trapi moteris, nuolat giedru veidu, tarsi jo netemdytų jokie rūpesčių šešėliai, ji įaugo į keleto kartų skaitytojų atmintį ir širdis. Praėjusiais metais pagaliau ją pastebėjo ir kultūros valdininkai, apdovanodami garbinga Martyno Mažvydo premija.

Ne tik aš, bet ir daugelis ją pažįstančių ir gerbiančių žmonių, Silviją vadina tikrą tikriausia kultūros ambasadore, jungiančia Lietuvos ir išeivijos kūrybinę-kultūrinę visuomenę. Todėl labai svarbu ir įdomu patirti, iš kur kilo aistra knygai ir dėmesys būtent išeivijos rašytojams. Be abejo, svarbų vaidmenį čia vaidina genai, nes Silvija Kalpokaitė-Vėlavičienė yra trečiosios menininkų kartos atstovė. Jos senelis – žymus prieškario Lietuvos dailininkas Petras Kalpokas, tėvas – taip pat dailininkas Rimtas Kalpokas, mama – dėl užslinkusių okupacijų ir sovietinio ledynmečio taip ir neišsiskleidusi poetė Viktorija Kumpikevičiūtė.

A. Ž. Žmogus, kaip asmenybė, ateina iš savo vaikystės. Silvija, papasakokite apie ją.

S. V. Jei reiktų sugrįžti mintimis į vaikystę, pasakyčiau, kad pirmasis žmogus, daręs man ir broliui didžiulę įtaką, buvo mama ir jos meilė knygai. Mama labai saugojo savo jaunystės namų biblioteką, paliktą jos gimtinėje Mažeikiuose, vėliau jau mano tėvų biblioteką, kuri naujuose jų namuose Pajiesyje, šalia Kauno, sudegė karo sukuriuose. Taip žuvo daug joje buvusių vertingų tarpukario Lietuvos knygų. Ir vis dėlto mudu su broliu buvom laimingi vaikai, nes tų knygų ir kultūros žurnalų likučiais maitinome savo dvasią ir vaizduotę, kai po karo kurį laiką gyvenome mamos tėvų namuose Mažeikiuose, o po to Kaune. Pokaryje mama pirkdavo kiekvieną išėjusią klasiko knygą, ar tai būtų Gogolio „Mirusios sielos“, ar Puškino „Eugenijus Oneginas“, ar Rable „Gargantiua ir Pantagriuelis“. Tas knygas ir dabar atsimenu kone mintinai, matau kiekvieną jų paveikslėlį, nes tai buvo ne šiaip sau šimtus kartų žiūrėti piešiniai, o Dobužinskio, Dore ir kitų iliustracijos. Knygos buvo leidžiamos ant prasto popieriaus, bet tai buvo išskirtiniai leidiniai. O kai negali turėti pažinimo pilnatvės, kai jauti gerų knygų badą, labai vertini

Aldonos Žemaitytės nuotrauka

viską, prie ko gali prieiti.

Mes turėjom galimybę susidaryti kitokį vaizdą apie gyvenimą negu mums buvo peršamas sovietinėje mokykloje. Mokytojai anuomet buvo priversti tvirtinti, kad iki 1945 metų Lietuvoje nieko gero nebuvo. O mudu su broliu mamos tėvų namuose vartėm palėpėje paslėptus „Kario“, „Skaitytojo“, kitų žurnalų numerius, klausėmės mamos pasakojimų ir turėjom kitoki supratimą. Pradėjus dirbti bibliotekos Lituanistikos skyriuje man teko tiems laikams tiesiog nuostabi užduotis – iš tuo metu riboto naudojimo specskyriuje laikytų „Naujosios romuvos“ ir „Židinio“ žurnalų rengiau aprašus Personalijų kartoteikai, tad visas spalvingas tarpukario kultūrinis gyvenimas buvo kaip ant delno.

Ir dar prisiminkite studijų metus senuosiuose Vilniaus universiteto rūmuose. Ar daug sutikote žmo-

nių, kurie darė poveikį Jūsų pasaulėžiūrai ir buvo lyg gyvenimo kelrodžiai ženklai...

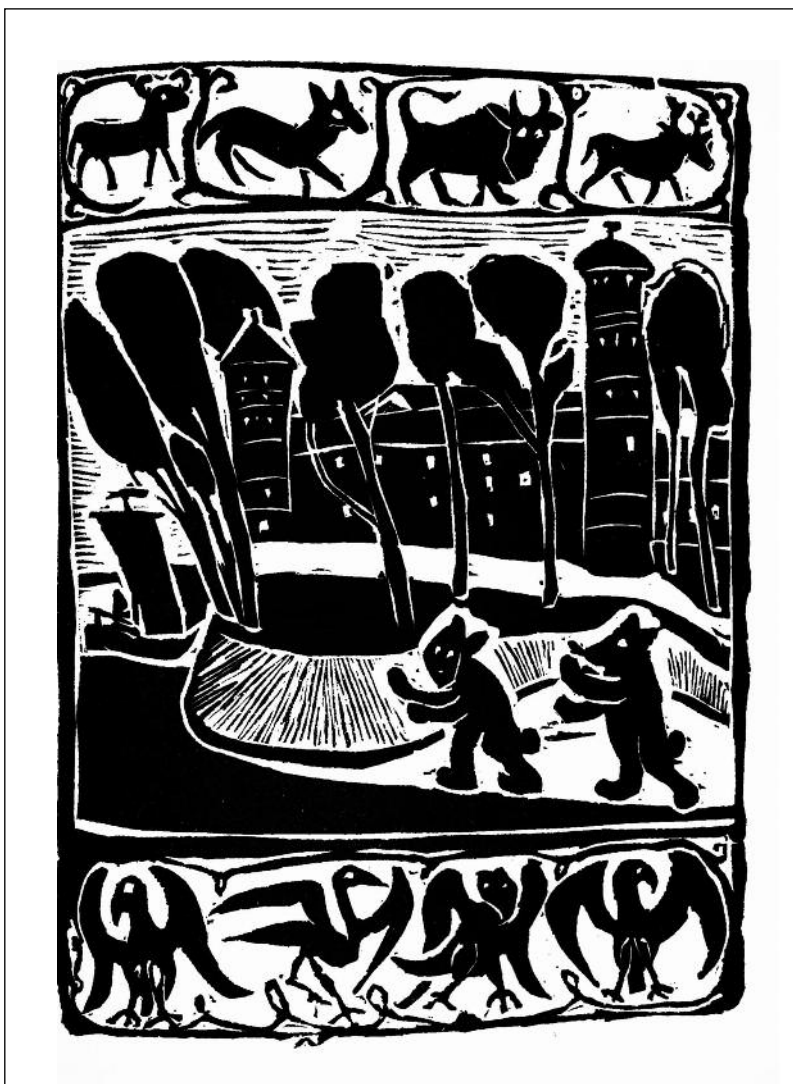
Man pačiai keista, kodėl aš, gimusi ir gyvensi Kaune, taip veržiausi į Vilnių ir konkrečiai į Vilniaus universitetą. Pasirinkau lituanistikos studijas, nes būtent šiai specialybei jaučiau ypatingą pašaukimą. 1958 m. įstojau į pirmą kursą ir mūsų kurso kuratorius buvo profesorius Jurgis Lebedys. Tais pačiais metais išėjo jo parengta didelio formato knyga „Senosios lietuvių literatūros chrestomatija“. Sovietmetyje – Slavočinskio ir Mažvydo giesmės! – tiesiog buvo stebuklas. Prisimenu, kaip pirmąją studentų susitikimo su savo kuratoriumi dieną Lebedys mus nuvedė ne kur kitur, o į universiteto biblioteką, parodė katalogus ir pamokė, kaip jais naudotis. Jis parodė ir iš lenkų okupacijos laikų išsaugotą dalykų katalogą, kuris atrodė tiesiog unikumas. Įsivaizduokit, ką mums reiškė tais tamsybės laikais šiame kataloge susirasti knygą apie Sergejų Jeseniną ir Asedorą Dulkan! Juk tada klausėmės specialių paskaitų apie „pažangiuosius“ lietuvių poetus, parašiusius gal tik po kelis revoliucinius eilėraščius. Dabar neprisimenu nė vienos jų pavardės.

Sovietmečio nykumą praleidau geroje užuovėjoje, M. Mažvydo bibliotekoje. Norėjau dirbti tik Lituanistikos skyriuje. Čia dvasine prasme turėjau į ką atsiremti, ir pirmiausia tai buvo neseniai iš tremties grįžęs teisės profesorius Vytautas Jurgutis, kuris savo žiniomis ir akiračiu man buvo tikras atradimas. Mūsų skyriuje susikūrė tam tikra atmosfera, nes susirinko žmonės, su kuriais galėjai išsikalbėti. Gal apie 1980-tuosius metus į mano rankas pakliuvo pirmoji išeivijos rašytojo knyga. Tai buvo Bernardo Brazdžionio „Poezijos pilnatis“, – kaip šiandien ją matau, žaliais viršeliais. Ją iš Amerikos parvežė V. Jurgučio sūnėnas Donatas Pečiūra. Knygą gavau vienai nakčiai. O dabar savo namų bibliotekoje turiu tą pačią man labai brangią knygą, 1997 metais dovanotą paties autoriaus.

Pamažu plėtėsi kontaktai, jau gaudavom vieną kitą išeivijos knygą ar žurnalą, kai ką perspausdintą ar ranka perrašytą iš „Aidų“, „Metmenų“ ar „Akiračių“. Tais tekstais keitėmės tik labai siaurame rate, mus visus jungė noras pažinti. Reikia tik įsivaizduoti, kaip buvo sunku žinoti, kad kažkur yra visai neprieinama mūsų išeivių literatūra, o mes apie ją galėjom sužinoti tik iš šykščių bei tendencingų V. Kazakevičiaus Lietuvos spaudoje pateikiamų apžvalgų. Bet graibstėm ir tas žinias, nes tai buvo vienintelė galimybė išgirsti apie naują kurio nors išeivijos rašytojo knygą.

Kad pažintume pasaulinę literatūrą, ir aš, ir mano mama išmokome lenkų kalbą, nes tuometinė lenkų periodinė spauda buvo daug laisvesnė, o ir naujausios užsienio kraštų literatūros vertimų buvo spausdinama daug daugiau. Todėl dar vis negaliu atsidžiaugti sulaukusi meto, kai subyrėjo geležinė uždanga, varžiusi ir siaurinsi pažinimo erdvę, atskyrusi nuo uždraustos literatūros. Stebiuoju, kad kai kurie žmonės nejaučia tokio džiaugsmo, o priima tai kaip savaime suprantamą dalyką, lyg taip visuomet būtų buvę.

Tas džiaugsmas turbūt ir paskatino Jus tiesiog titaniškam darbui: kuo skubiau su išeivijos literatūra ir spauda supažindinti Lietuvos bibliotekas, jų skaitytojus. Juk ar ne Jūsų nuolatinių ryšių su Amerikos literatais ir kultūrininkais dėka mes jau nuo pirmųjų Nepriklausomybės metų galėjom skaityti arba bent pavartyti beveik visus išeivijoje išėjusius leidinius, litera-

Viktoro Petravičiaus lino raizynas. Iš knygos „Dainos“.

Nukelta į 8 psl.

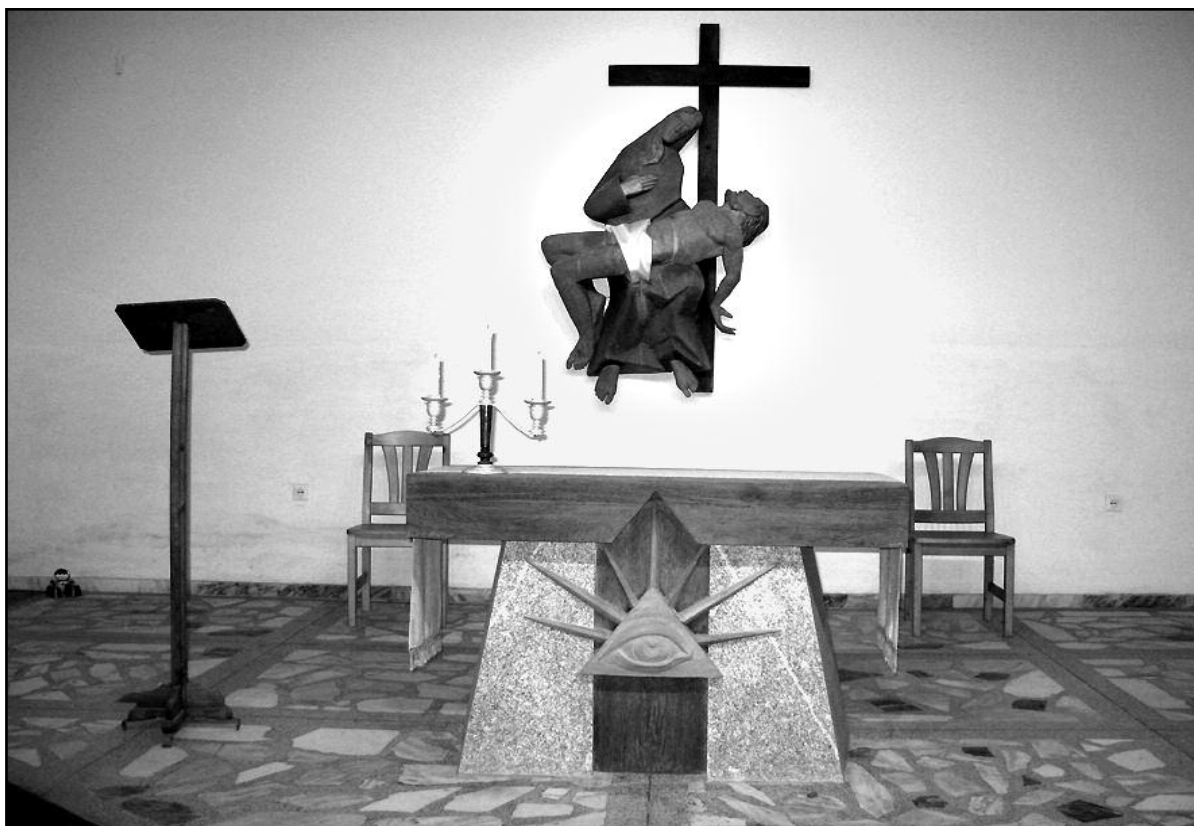
Gyvenimo, tikėjimo ir meno tiesa

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Manau, kad gavėnios Didžiosios savaitės metu net mažo tikėjimo žmogus stabteli savo skubėjimo rate. Ir gal pamąsto, kad gyvenimas yra ir trumpas, ir trapus. Šiandien tu milijonierius, rytoj jau lauki kalėjimo už sukčiavimą arba vietoj rūmų lieki prie suskilusios geldos. Šiandien tu scenos žvaigždė, rytoj gal narkomanas ant kieto šaligatvio, sprendžiantis uždavinį, kur gauti pinigų „dozei“. Šiandien esi sveikatos galiūnas, o rytoj – vėžininkų palatos ligonis.

Ir gal daugelis susimąsto, kodėl visų mūsų gyvenimus užkloja Nukryžiuotojo šešėlis. Ne kad prispaustų mus savo kančios ir sielvarto svoriu, o kad išlaisvintų iš vartojimo vergovės ir parodytų kilnesnį – prisikėlimo – tikslą. Didžioji savaitė, pasiekusi kulminaciją mirtimi ant Kryžiaus, užsibaigia Velykų sekmadieniu. Tai atomazga, galima tik aukščiausiojo Kūrėjo scenarijui. Apie tai mąstau, prisimindama susitikimus su Senosios Varėnos Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčios klebonu Pranciškum Čiviliu. Taip ir norisi sakyti – lietuvišku Pranciškum Asyžiečiu. Gailestingas, paslaugus, paprastas iki tobulumo, visus mylintis – jis per daugiau kaip dvidešimt metų pelnė ir parapijiečių meilę. Tikriausiai kiltų tarp tikinčiųjų sumaištis, jeigu Bažnyčios vyresnybė sumanytų perkelti jį į kitą Lietuvos pakraštį.

Kunigas Pranciškus aptarnauja tris parapijas – Senosios Varėnos, Bobriškių ir Akmens. Tai unikalus dzūkų trikampis, gaivališkoje, dar beveik pirmapradej gamtoje turintis tris skirtingas bažnyčias. Senosios Varėnos – nauja, atstatyta viena iš pirmųjų po sovietinio įšalo. Bobriškių bažnytelė, tiksliau buvusio dvaro koplyčia, – išprausta tarp šilų, nutolusi nuo pagrindinių kelių, džiugina nepaprasto grožio liaudies meistrų kūryba, kur kiekvienas architektūrinis ir meninis elementas darytas su meile, giliai tikinčio žmogaus rankomis. Akmens parapijos mažutę bažnyčią nuo kokio paprasto dzūkų namo galima atskirti pagal

Šarvojimo koplyčia Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčioje. (Manto Paulausko „Pieta“)

varpinę, matomą nuo kelio „Vilnius – Druskininkai“. Varpinę, išplaukiančią lyg iš Čiurlionio paveikslų. Tas tris bažnyčias jungia čiurlioniška aura, bet stipriausiai ji turi reikštis Senojoje Varėnoje. Per Antrąjį pasaulinį karą sudegė senoji bažnyčia, kurioje kadaise vargonininkavo M. K. Čiurlionio tėvas, buvo pakrikštytas genialusis mūsų menininkas. Atstatytoje bažnyčioje sukurti M.K.Č. atminimo ženklai.

Taigi šitas trijų parapijų, priklausančių Kaišiadorių vyskupijai, trikampis yra kunigo Pranciškaus valdos. Gal manote, kad jis įsikūrė naujame Senosios Varėnos klebonijos pastate, kuris erdvus, patikimas būstas šios žemės keleiviui. Nieko panašaus. Kunigo namai – sena troba prie Bobriškių bažnytelės, į kurią patenkama vos įžiūrimu keliuku. Troboje ir aplink ją pilna visokių gyvasčių – kačių, šunų ir paukščių, kuriuos, benamius ir beglobius, priglaudžia gerasis kunigas Pranciškus. Ne tik priglobia, bet ir išgelbsti juos iš pražūties, išaugina, kaip išaugino tris kregždžiukus, iškritusius iš aukšto naujosios bažnyčios bokšto pakraigės, kur pilna kregždžių lizdų. Tuos kregždžiukus kunigas Pranciškus maitino ir prižiūrėjo pagal visas gamtininko V. Kazlausko nurodytas taisykles. Tad tekdavo vežiotis juos su savimi ir į atlaidus, rasti laiko paleisinti kas dvi ar tris valandas. Pas jį išaugo ir kėkšto jauniklis. Bet tai jau atskiros istorijos, o mums rūpi kunigo susitikimas su skulptoriumi Mantu Paulausku.

Tai įvyko maždaug prieš 20 metų. Buvo dar tik Nepriklausomybės nuojauta, bet architektas Brunonas Bakaitis, sovietmečiu nemažai bendravęs su Kaišiadorių vyskupu, jau pamažu projektavo naują bažnyčią Senojoje Varėnoje. Jis ir supažindino jauną skulptorių su jaunu kunigu. Abu buvo kupini idealizmo ir artejančios Sąjūdžio bangos nuojautų. Prasidėjo vaisingas bendradarbiavimas, trunkantis iki šių dienų.

Mantas yra sukūręs daug antkapinių paminklų. Kapinės jam nėra atgrasi vieta, nes vaikystės vasaras leisdavo Jurbarkė pas močiutę, kuri gyveno šalia kapinių ir pati liedavo ant-

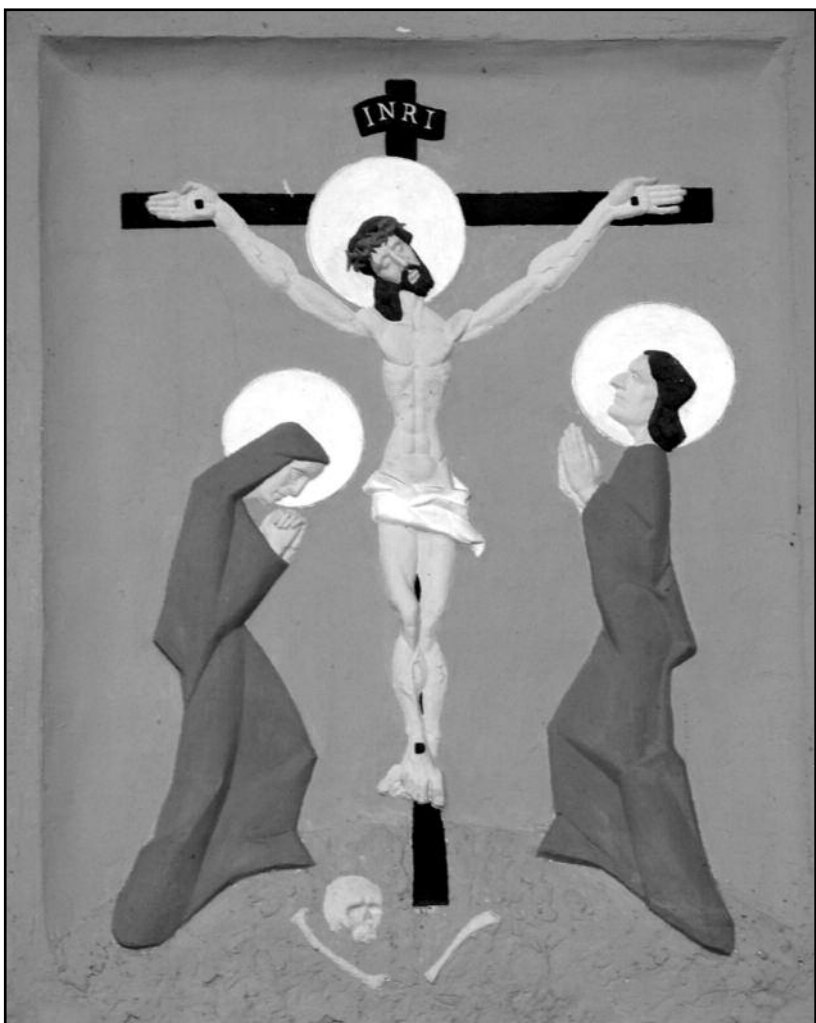

Kun. Pranciškus Čivilis

Senosios Varėnos Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčia.

kapines formas. Skulptorius, kaip menininkus, antkapiniai paminklai dažnai gelbsti iš finansinių bėdų. Taigi Manto Paulausko paminklai suformavo jį kaip memorialinės skulptūros atstovą, kuris geba tvarkyti ir aplinką – mažąjį eksterjerą. Tuo pačiu metu jis dar dirbo ir pedagoginį darbą, dėstė vaikams dailės specialybės dalykus. Bet anuomet, pagautas prasidėjusio Atgimimo euforijos ir atsiradusios progos išbandyti jėgas bažnyčios interjere, sukurti jos dekorą per skulptūras, Mantas atsisakė visų valdiškų tarnybų ir penkeriems metams (1991–1996) pasinėrė į bažnytinio meno pasaulį. Senosios Varėnos bažnyčiai pirmiausia jis sukūrė Nukryžiuotąjį, pakabinatą virš didžiojo altoriaus (su kryžiumi jo aukštis siekia 6 metrus). Po to ėmėsi šoninių altorių, kuriuose patalpino Šv. Mykolo Arkangelo, nugalinčio slibiną, ir Dievo Motinos Marijos skulptūras. Dar vėliau kūrė krikštyklą, pats ėmėsi projektuoti šarvojimo koplyčios altorių su Pieta, sukūrė Kryžiaus kelio stotis. Dėl lėšų stygiaus stacijos taip ir liko tarsi pereinamajame variante. Jos turėjo būti medinės, o liko

Mantas Paulauskas. Kryžiaus kelio stotis. Spalvintas gipsas.

laukti geresnių laikų – spalvinto gipso medžiagoje.

Mantui besidarbuojant, į bažnyčios puošybą įsitraukė ir jo žmona, tekstilininkė Jonė Strigūnaitė-Paulauskienė. Ji išaudė dekoratyvias bažnytines vėliavas, diptiką „Aš esu Alfa ir Omega“. Alfa – pradžia, Mykolas Arkangelas nugali blogį. Omega – pabaiga, angelas pučia ragą, skelbdamas žemiškųjų laikų pabaigą. Tos vėliavos, kaip savarankiški gobelenai, pastatytos bažnyčios šonuose, asketiškam interjerui suteikia šilumos. Jonė išaudė ir dar vieną gobeleną – baldakimą, kuris pakabintas zakristijoje kaip gobelenas ir tarnauja kaip baldakimas tik per bažnytines procesijas.

Medinės gotikizuotos Manto skulptūros asketiškame mūre taip pat skleidžia šilumą, veikia žiūrėtoją ekspresyvos stilistikos deformacijomis, žadina mistinės paslapties ilgesį. „Mane traukia gotikinė drožyba, kuri savyje turi daug šilumos“, – sako Mantas Paulauskas. Vėliausiai bažnyčioje atsirado Vytauto Švarlio vitražai – santūrūs, atliepiantys harmoningą, ritmiškai čiurlionišką dvasią. Kaip pagarbos ženklas didžiam dailininkui kabo ir lenta, ženklinanti jo ryšį su Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčia.

Mane visą laiką domino klausimas, ar menininkas – architektas, dailininkas – kurdamas sakralinę erdvę, jos eksterjerą ir interjerą, būtinai turi būti religingas žmogus, praktikuojantis krikščionis,

kad galėtų tikėtis kūrybinės sėkmės. Gal jam užtenka tik profesinio išprusimo? Bet iš kur tada viena po kitos atsirado kūrybinės bažnytinės architektūros nesėkmės posovietinėje Lietuvoje? Net pripažintų meistrų kūryboje? Tarkim, G. Baravyko, V. Čekanauško, net H. Šilgalio projektuotose bažnyčiose... Spėju, kad šie architektai buvo tiesiog indiferentai tikėjimo atžvilgiu ir jiems nepavyko pajusti to, ką jaučia giliai tikintys žmonės, kurie turi ypatingą santykį su bažnyčios erdve, jaučia juos stipriai veikiančią religijos aurą. Gal kūrėjas, kuris neturi pagrindinių tikėjimo pažinimo pamatų, negali sėkmingai kurti sakralinių dalykų?

„Bažnytinis menas reikalauja tam tikrų taisyklių – sako Mantas Paulauskas. – Menininkas turi sąmoningai suvokti ir priimti ir filosofiją, ir apeigas, ir tradicijas. Žinoma, dabar galima daug laisviau komponuoti negu romanikos ar gotikos laikais, bet vis dėlto bažnytinis menas reikalauja, kad jį kuriantysis ir jį priimantis žmogus pajustų paslaptį, tą mistišką pasaulį, kuris nebūna pavaldus racionaliam mąstymui“.

Paskyręs Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčiai penketą savo gyvenimo metų, 1998 m. Mantas buvo priverstas sugrįžti prie pedagoginio darbo, kurio jis ir nesispurto. Svajones apie didesnę užsakymą kurti bažnytinį meną, gyvenimas koregavo savaip. Mantas suprojektavo Bobriškių bažnyčiai medinį altorių su bareljefu „Paskutinė vakarienė“. Deja, šiam sumanymui įgyvendinti nėra lėšų. O laikas ir gyvenimas bėga – tarp specifinio darbo suaugusiųjų ir kalinių mokyklose, dėstant dailės istoriją ir meninę raišką žmonėms, kurie nuo šių dalykų yra labai toli, gal tik nesąmoningai jaučia norą išreikšti save. Kaliniai, kurie lanko tokias pamokas, dažniausiai būna vadinamieji auksarankiai. Jie nori ką nors padaryti savo rankomis ir padaro tai kruopščiai ir švariai. Bet jų mokytoją vargina ne tiek specifinis mokinių „kontingentas“, kiek pedagogų valdininkų biurokratizmas. Po įvairiausių ataskaitų, raštų, anketų, metodinių planų, kurių reikalauja Švietimo ir mokslo ministerija, mokytojas-menininkas vėlai vakare grįžta namo jau visai išužta galva. Kada jam pačiam ką nors gražaus sukurti? Per šykščius laisvadienius.

Antra vertus, bendravimas su kaliniais duoda ir pačiam menininkui naujų impulsų. Net žmogžudžiai ir užkietėję recidyvistai kalėjime

imasi kurti – tapyti, raižyti, kalinėti – religiniais motyvais praturtintus kūrinius. Apsilankius Kalinių globos draugijoje, tiesiog stulbina ant sienų kabantys Nukryžiuotieji, Marijos, Jėzaus ir Paskutinės vakarienės paveikslai. Palydovai aiškina, kad tai kalinių kūryba. Ir kad pakliuvę į kalėjimą žmonės kaip šiaudo griebiasi Dievo. Kad įtiki tie, kurie netikėjo, ir vėl sugrįžta prie tikėjimo tie, kurie buvo nuo jo nutolę. Taip čia ribinėje situacijoje susitinka gyvenimo, tikėjimo ir meno tiesa. Ir žmogus, bent tam kartui, bent keletui savo gyvenimo metų, tampa geresnis... □

Jonė Strigūnaitė-Paulauskienė. Šv. Mykolas Arkangelas. Gobelenas.

Mantas Paulauskas. Esse Homo (Štai žmogus). Medis.

Švenčiant Manto penkiasdešimtmetį. Iš kairės: kun. Pranciškus, Jonė Paulauskienė, Mantas Paulauskas ir abi mamos – Angelė Strigūnienė bei Aldona Paulauskienė.

Adelės Dirsytės kelias

Mintys Adelės Dirsytės 100-jo gimtadienio sukakčiai

KĘSTUTIS A. TRIMAKAS

Kovodama už žmogaus kilnumą, ši Sibiro kankinė praskynė kelią į Gėrį kitiems ir savo tautai. Ar tauta pasinaudos jos auka, pelnyta Dangaus pagalba?

1939 metais *Moters* žurnale buvo išspausdintas Adelės Dirsytės eilėraštis, kuriame ji klausė: „Kur šauki mus, Viešpatie?.. Kur, o kur mano kelias?“, o jo pabaigoje pati atsakė: „Mano kelias, mano vieškelis pas Tave, o Viešpatie meilingas!“ Tuo metu Adelei buvo 30 metų.

Į suaugusiojo gyvenimą Adelė ėjo, sakytume, dvigubu keliu: savo veikla ji jau buvo daug pasiekusi, bet taip pat vos bebaigianti ruoštis profesiniam darbui. Ūkininko duktė, užsimojusi lankyti Vytauto Didžiojo universitetą, 1932 metais Adelė turėjo nutraukti studijas, nes mirė ją pinigais rėmęs tėvas. Tad norėdama užsidirbti pragyvenimui, atrado labai prasmingą darbą – tapo Lietuvos katalikių moterų draugijos reikalų vedėja. Tai nebuvo sėslus darbas. Adelė veikė šioje Lietuvoje besiplečiančioje organizacijoje, lankydama įsteigtus skyrius, skaitydama paskaitas moterims ir mergaitėms, veddama kursus, steigdama naujus skyrius ir rašydama į periodinius laikraščius: į merginoms skirtą *Naująją Vaidilutę* ir moterims skirtą *Moterį*.

Adelė vis dar troško tapti mokytoja ir užbaigti studijas universitete: ruošėsi egzaminams ir juos laikė, taip pat vokiečių kalba parašė diplominį darbą. Pagaliau 1940 metų birželio mėnesio pradžioje tapo diplomuota pedagogė. Tą patį mėnesį į Lietuvą įvažiavo Raudonosios armijos tankai...

Iškilo nauji, nelaukti ir netikėti iššūkiai.

Brendo žmogaus kilnumui

Adelė gimė 1909 m. balandžio 15 d. giliai tikinčių ūkininkų šeimoje, kuri mylėjo žemę, darbą ir vaikus. Jauniausia duktė Adelė iš motinos ir tėvo perėmė gyvą tikėjimą. Nuo mažens norėjo mokytis. Mokykloje tapo ateitininke. Baigusi gimnaziją būtinai norėjo tęsti mokslus... Nelengvai, bet perkalbėjo tėvus, kad leistų ją į Kauną. 1928 m. įstojo į Lietuvos universitetą (1930 metais pavadintą Vytauto Didžiojo universitetu) Teologijos-filosofijos fakultete studijuoti pedagogiką ir vokiečių kalbą. Uolūs ir gerai pasiruošę dėstytojai studentams sudarė palankią aplinką brandinti tikėjimą ir įgyti reikalingų mokslo žinių. Adelė įstojo į „Birutės“ studenčių ateitinių draugovę, kurių tikslas buvo tapti tėvynę mylinčiomis, sąmoningomis bei aktyviomis katalikėmis.

Adelę labiausiai brandino pati veikla Lietuvių katalikių moterų draugijoje. Ji turėjo pati labai daug pasisemti, kad praktiškąją katalikybę galėtų perduoti kitoms moterims paskaitomis, pašnekeisiais bei straipsniais.

Moters kova prieš blogį

Vienas pirmųjų (ir ilgiausias) A. Dirsytės straipsnis buvo apie rašytoją Aleksandrą Rachmanovą ir jos kūrybą. Rachmanova – rusė, su austru vyru po 1917 m. Spalio revoliucijos ištremta iš Sovietų Rusijos į Austriją. Romane *Naujojo žmogaus fabrikas* ši rašytoja pasakoja apie komu-

nistų komunos viršininką Vladimirovą, kuris toje komunoje mėgina perauklėti kriminalistus, kad jie taptų produktyviais komunistais. Pasigėręs jis išprievartauja jo įstaigoje dirbančią studentę Tanią. Ji pyksta, bet pasigaili Vladimirovo, kai jis sunkiai suserga. Slaugo jį. Jie suartėja. Jis pasveiksta. Jie susitaukia. Vyras stengiasi Tanią padaryti komuniste, bet ji ramiu elgesiu, meile ir pavyzdžiu paveikia jį taip, kad jis tampa tikinčiu krikščionimi ir jai prisipažįsta: „Tania, tu laimėjai prieš mane visuose frontuose...“ Fiziškai silpnesnė, bet dvasiškai stipresnė moteris nugali vyro blogį ir laimi jį gėriui.

Ta tema apie moters kovą prieš blogį pasikartoja kituose Dirsytės straipsniuose. 1938 m. *Moters* žurnale pasirodė du rašiniai: „Tikrasis kovos būdas su girtavimu“ (1938, nr. 19) ir „Motina, komunizmas ir kova su juo“ (1938, nr. 1). Pastarajame straipsnyje Adelė nurodė didelį komunizmo blogį: jis kovoja prieš religiją bei tautiškumą, taip pat griauina šeimos šventumą. Motinoms ji pasiūlė konkretų būdą kovoti prieš komunizmą: kadangi jo propagotojai komunizmą perša esama krašto padėtimi nepatenkintiems žmonėms, motinos turi tokiam nepasitenkinimui užkirsti kelią. Ypač namų židinyje galima daug ką nuveikti, kad žmonės būtų patenkinti. Adelė siūlė įvesti tradicijas, kurios sukurtų jaukią tautinę ir krikščionišką dvasią bei nuo-

Adelė Dirsytė prieškario laikotarpiu, Kaune.

*Marija,
gelbėki mus*

A. Dirsytės parengtos maldaknygės viršelio faksimilė.

taiką namuose: „skaityba, dainos, giesmės, bendros maldos, eglutės, Betliejai, Velykų minėjimai, deklamacijos, pasakojimai, vaidinimai, mirusiųjų širdingų minėjimai, savo šeimos kapų rūpestingas lankymas ir puošimas“. Tikslas labai aiškus: sukurti tautiškai krikščionišką kultūrą namų židinyje (tai, ką siūlė įgyvendinti Lietuvoje, ji pati vėliau vykdė Sibiro konclageriuose, stiprindama su ja kalinamų lietuvių dvasią).

Dirsytės diplominiame darbe yra dar daugiau medžiagos apie moters krikščionišką vaidmenį. Šioje studijoje ji apžvelgia katalike tapusios rašytojos grafaitės Gertrūdos von le Fort gyvenimą ir epinę kūrybą (raštus, sukurtus 1924–1939 metais). Jos raštuose dvi temos, abi apie moterį: amžinasis moteriškumas (*Amžinoji moteris*) ir moterų paveikslai, tarp jų labiausiai išryškinti du – tiesos ieškanti ir krikščionybėje ją atrandanti Veronika (*Veronikos skarelė*) ir bailioji vienuolė Blanša, iš vienuolyno pasitraukusi iš baimės būti Prancūzijos revoliucionierių nužudyta už tikėjimą (*Paskutinė ant ešafoto*); tačiau vėliau, paveikta giedančių seserų vienuolių, einančių į giljotinos vietą, prisijungia prie jų ir miršta kartu. Tai vėl gėrio siekiančių moterų kova prieš blogį: jos silpnos ir stiprios, baukščios ir drąsios, paremiančios viena kitą.

Iš šių pavyzdžių Dirsytė vėliau sėmėsi stiprybės pati, apsupta smurto Sibire – priešinosi nužmoginimui ir nuasmeninimui, kėlė kartu su ja

kalinamų jaunų moterų moralę bei dvasią, panaudojo savo pačios siūlytas tradicijas: literatūros ir maldų vakarus, vaidinimus, Kalėdų ir Velykų švenčių minėjimus, diskusijas apie gyvenimo ir kančios prasmę, psichologines žinias, taip pat kvietė kitas su ja kurti maldas ir sudaryti maldaknyges, perduoti jas kitiems, kalinamiems kitose sunkių darbų stovyklose.

Ugdė žmogaus kilnumą

Monografijos apie A. Dirsytę sudarytojui dr. Mindaugui Blozneliui kilo mintis jos pagrindinę veiklą Sibiro konclageriuose lyginti su psichiatro dr. Viktoro Franklio pagrindine veikla nacių konclageryje. Franklis padėjo į nevilį ir pesimizmą kritusiems kalinams rasti prasmę (remdamasis šia patirtimi jis sukūrė *logoterapiją*). Anot dr. Bloznelio, Dirsytė, kaip šis nacių kalinamas psichiatras, vykdė *dvasinę reabilitaciją* – gyvendama nežmoniškais sąlygomis, stiprino kartu su ja kalėjusiųjų dvasią.

Su dr. Blozneliu sutinku. Ir dar papildau: Dirsytė naudojo psichologines žinias, įgytas Vytauto Didžiojo universitete iš trejus metus jai dėčiusio vysk. Mečislovo Reinio. Tačiau pabrėžiu: jos žinių panaudojimas buvo platesnis, nei dr. Franklio, kuris gilinosi vien į prasmės atradimo vaisius.

Mano įsitikinimu, Dirsytė, naudodama literatūrą, psichologiją, vaidinimus, maldą ir religiją, buvo labiau panaši į jaunąją Karolį Vojtylą, nacių okupacijos metu pagrindžio teatro pagalba besistengusį išlikti žmogumi ir padėti kitiems. Vėliau, jau kaip popiežius Jonas Paulius II, jis išplėtė šią idėją kaip gyvybės kultūros kūrimą Vakarų pasaulyje. Dirsytės, kaip ir šio popiežiaus, galutinis tikslas – padėti žmonėms persiimti *Kristaus gyvybę* ir taip pasaulyje sukurti juos kilninančią kultūrą. Adelė Dirsytė buvo tokios kultūros kregždė Sibiro taigose.

Tęsinys kitame numeryje.

Dainos: antra laida, trečia karta

Antrąjį Gražinos Krivickienės lietuviškų dainų leidimą pasitinkant

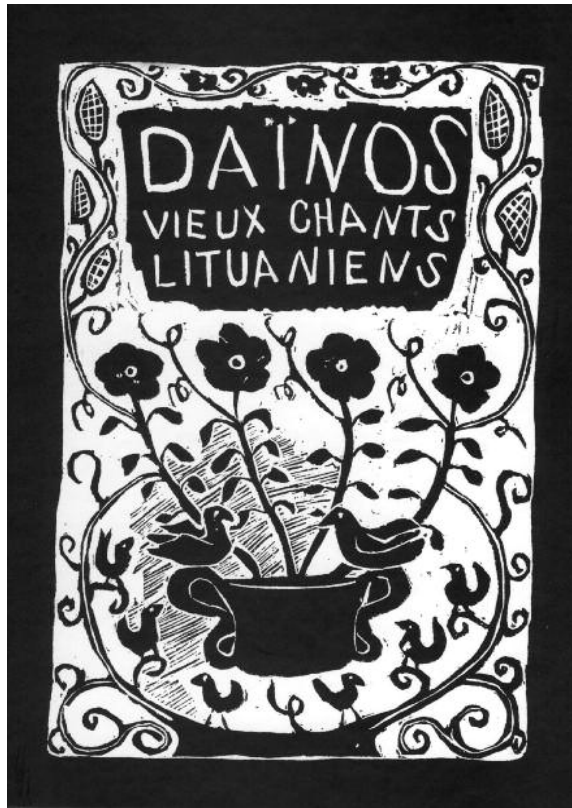
STASYS GOŠTAUTAS

Labai retai mūsų knygos ar albumai susilaukia antro leidimo. Išeivijos autoriai, gyvendami Vokietijos DP stovyklose, buvo patenkinti, matydami savo pirmą (o tuo pačiu ir paskutinį) leidimą ir apie pakartotinį nė nesvajėjo. Pavyzdžiui, neteko matyti puikaus Algirdo Landsbergio romano „Kelionė“ (1954) antrojo leidimo. Kodėl? Kai porai leidyklų Lietuvoje apie šį romaną užsiminiau, gavau tokį atsakymą: „O kas leidimą finansuos?“ Tačiau ar knygos pardavimas nėra savotiškas jos finansavimas? Už savo knygas Lietuvoje ne tik negavau sutarto užmokesčio, bet ir knygų egzempliorių skaičius buvo nedidelis.

Dabar Lietuvos leidyklose išeivių dosnumo dėka (dažniausiai išeivių autorių vaikų dėka) išleidžiama daugybė pakartotinių leidimų, knygų, kurios pratęsia išeivijos literatūros tradiciją. Taip buvo išleisti Jono Aisčio ir Liudo Dovydeno antrieji knygų leidimai. Daug išeivijos knygų išleidžiamos Valentino Sventicko dėka Lietuvos rašytojų sąjungos leidykloje. Rečiau pasirodo antrieji meno knygų leidimai, nes kol ateina laikas jas iš naujo leisti, reikia tas knygas perrašyti arba naujai parašyti. Pavyzdžiui, A. Galdiko monografija vis dar laukia antrojo pataisyto leidimo. Antroji Gražinos Krivickienės knyga „Vilnius lietuvių liaudies dainose“ išleista net tris kartus – 1970 m., 1989 m. ir 1992 m. Vilniuje. Atrodo, kad dainos pas mus ir šiandien yra populiarios.

Prieš porą mėnesių pasirodė antras nepaprastos knygos leidimas: Gražinos Krivickienės suredaguotos Liudvinavo valsčiaus (ir vieno kito netolimo miestelio, tokio kaip Vilkauskis, Išlaužas) sūduvių dainos su Viktoro Petravičiaus iliustracijomis: „*Dainos Vieux Chants Lituanien*“ (Vilnius, Krantai, 2008). Nors knyga pavadinta prancūziškai, tačiau visi tekstai, išskyrus A. Rannito tekstus, paskelbti lietuvių ir anglų kalba. Pirmasis, originalus leidimas pasirodė 1948 m. kaip dalis V. K. Jonyno ir Aleksio Rannito dokumentų apie Lietuvos meną. Pirmieji vokiški leidimai išleisti vargingai, prastas popierius ir dažai, apipavidalinimui daug ko trūko. Bet tai buvo nepaprastos knygos, išleistos gyvų menininkų po baisaus karo ir vargo.

Gražinos Krivickienės knyga iš tikrųjų yra jos motinos Elžbietos Kubiliūtės-Gustaitienės (1876–1956) surinktos ir išdainuotos dainos. Sakoma, kad jų būta maždaug 300: šias dainas E. Kubiliūtė-Gustaitienė perdavė dukrai Gražinai Gustaitytei-Krivickienei (1908–1998), kuri jas suredagavo ir išleido. Tad antrasis leidimas – jau trečios kartos darbas, už kurį atsakingos dukros, Elžbietos vaikaitės Irena Krivickaitė-Raulinaitienė ir Rūta Krivickaitė-Penkiūnienė su vaikaitėmis ir V. Petravičiaus dukra Izida Petravičiūtė von Braun su vaikaitėmis. Be išeivijos pagalbos dabartinės ekonominės krizės metu turbūt mažai

kas bus išleista.

Viktoras Petravičius rengė šią knygą tuo pačiu metu, kai raižė savo didelį ir turbūt geriausią albumą „Lino raižiniai“ (išleistas Tado J. Vizgirdos 1949 m.). Stilius ir vartota medžiaga ta pati – virtuvės linoleumas (nes kitos medžiagos nebuvo), mikliai išraižytas peiliuku. Kiekvienas dainų knygos skyrius apipavidalintas su nepaprastu talentu, to ir reikėjo laukti iš Viktoro.

Įdomu tai, kad lietuviai, žymūs ir geri kariai, beveik nepalikę epinių karo poemų. Atrodo, kad karas buvo vertinamas kaip neišvengiama blogybė, apie kurią kuo mažiau dainuojama, tuo geriau. Beveik visos dainos, net ir karo, yra lyrinės – jose kalbama apie bernužėlį ir mergelės, motinos ir dukters, tėvo ir sūnų bendravimą. Viena daina iš Išlaužo – nepaprasta paralelė tarp karių – lietuvių ir lenkų: „Krinta lenkai kaip lapeliai,/ Lietuviai kaip mūrai“, arba „Bėga lenkai ir dejuoja,/ Lietuviai dainuoja“ (p.164).

Jono Balio tekstas, apibūdinantis dainas, vertas dar kartą perskaityti. Jis pats savaime pateisina antrąjį dainų leidimą, jau nekalbant apie pačias dainas ir iliustracijas. Rannito tekstas (nežinau, kodėl frazė „L'ame de la Lituanie“ išversta kaip „lietuvių siela“) – unikalus Petravičiaus talento įvertinimas, tokio teksto vėliau autorius nepajėgė parašyti. Jo pirmoji pastraipa apie Afrikos meną ir Paryžiaus dailininkus, ko gero, pas mus yra pirmoji šia specifine tema ir skamba įdomiai. Rannitas pasiskolina iš Francis Carco „De Montmarte au Quartier latin“, bet šitai tinka apibūdinti ir Petravičiui, kuris veikiausiai nebuvo gerai susipažinęs su Afrikos kaukėmis, bet jam to ir nereikėjo, nes Petravičius turėjo žemaičių kaukes ir liaudies meną.

Nežinau, ar tai sutapimas, bet Liudvinavas, miestelis tarp Kalvarijos ir Marijampolės, ne pirmą kartą tampa dainų užrašymo centru. Trys jauni kalbininkai – Filipas Fortunatovas (1848–1914), Vsevolodas Mileris (1846–1913) ir Andrius Botyrus (1845–1900) – 1871 m. užrašė Liudvinavo dainas, dainuotas Andriaus ūkyje Triobiškiuose, ir 1872 m. išleido Maskvoje. Fortunatovas buvo Romano Jakobsono pirmtakas, vėliau – vienas iš Algirdo J. Greimo struktūralizmo ir semiotikos pasekėjų. Kelionė į Liudvinavą buvo tokia svarbi, kad po šimto metų rusų kalbininkai pradėdavo savo paskaitas, sakydami: „O prasidėjo viskas nuo Fortunatovo kelionės į Lietuvą...“

Tad Gražinos Krivickienės knyga galbūt daug svarbesnė, nei atrodo. Liudvinavas yra iš tų retų

vieta, kuriose jau kelis šimtmečius dainos buvo užrašomos, dainuojamos ir spausdinamos. Tos dainos – nepaprastas mūsų lobynas. Kitos tautos turi epinę literatūrą, pavyzdžiui, ispanai ir suomiai, bet lietuviai neturi nei epinės, nei istorinės literatūros. Jie turi dainas, o pastarosios tokios įvairios ir tokios gražios, kad galima lyginti su kitų tautų tapyba. Beje, tapybos Lietuvoje irgi nebuvo iki pat XIX amžiaus.

Naujas knygos leidimas buvo kruopščiai peržiūrėtas Danutės Krištopaitės; parašytas naujas įvadas – pelnytas Gražinos Krivickienės darbo įvertinimas, skirtas jos gimimo 100-sioms metinėms. Naujas knygos akcentas: Laima Burkšaitienė pristato devynis dainų tekstus su gaidomis. Melodijas užrašė pati Gražina. Nors pirmame leidime gaidų iš viso nebuvo, antrame leidime, be pateiktų devynių, galėjo išspausdinti visų dainų gaidas – tai suteiktų knygai nauja reikšmė.

Visi tekstai išversti į anglų kalbą, bet gal būtų buvę geriau sutalpinti angliškų vertimus vienoje vietoje, pavyzdžiui, knygos pabaigoje. Būtų dvikalbė laida, lengviau prieinama svetimtaučiams. □

Viktoro Petravičiaus lino raižinys.

Juozo Penčylos šaržas Viktorui Petravičiui.

Silvija Vėlavičienė: literatūros ir gyvenimo pilnatis

Atkelta iš 3 psl.

tūros antologijas, straipsnių rinkinius, vartyti bibliografines rodykles. Papasakokite, kaip viskas prasi-dėjo...

Tikrai dirbau ne viena. Labai svarbu, kad bibliotekos vadovybė ir kolektyvas buvo atviras permainoms ir jas rėmė. Kai 1988 metais mūsų biblioteka atvėrė spec. saugojimo skyrius, juose rados labai nedaug išėivijos knygų ir tik paskirus periodinių leidinių numerius. Daugiausia buvo grožinės literatūros, o iš jos – vaikams skirtų knygų. Istorijos, politikos veikalų visai neradome. Matyt, autorių, kurių sovietų valdžia labai nemėgo, net uždaruose bibliotekos skyriuose vengta laikyti. Atgavus Nepriklausomybę mus ėmė gelbėti didžiulės knygų siuntos, pasiekusios Lietuvą jau 1990 metais. Pirmoji buvo iš Vasario 16-tosios gimnazijos Vokietijoje. Norėdami visuomenei, ištroškusiai išėivijos knygų, jas parodyti, surengėm pirmąją parodą, kurioje kiekvienas galėjo norimą leidinį ne tik pamatyti, bet ir pavartyti. Daugiausia tai buvo DP stovyklų Vokietijoje leidiniai. Susidomėjimas paroda buvo didžiulis. Iki tol niekas neturėjo supratimo, kad pokario Vokietijoje, DP stovyklose, buvo leidžiama tiek daug spaudos – ir vadovėliai lietuviškoms mokykloms, ir gausybė į Vakarus tremtį pasitraukusių vyresniosios kartos ar jaunųjų poetų ir prozininkų knygų. Šalygos leisti knygas karo nusiaubtoje Vokietijoje buvo labai sunkios – prastas popierius, lėšų stygius. Bet leidyba per tuos 5–6 pokario metus, kol pabėgėliai išsisklaidė po visą pasaulį, buvo išpūdinga ir Lietuvos visuomenei visai nežinoma.

Antras didžiulis siuntinys netrukus mus pasiekė iš Čikagos, iš Lituanistikos studijų ir tyrimo centro. Nuo to laiko knygos plaukė į Lietuvą nenutrūkstamu srautu. JAV, Kanados, Australijos ir kitų kraštų lietuvių bendruomenės paskelbė apie akciją „Knygos Lietuvai“. JAV lietuvių pagalba buvo didžiausia, nes ir lietuviškos spaudos čia išspausdinta daugiausia. Knygos buvo vežamos ir siunčiamos į Čikagą, kur LTSC jas kaupė ir rengė tonas sveriančias milžiniškas siuntas. Jos keliavo į Niujorką, iš kur laivais pasiekdavo Lenkiją, o iš jos – mūsų biblioteką. Vėliau siuntos jau pasiekdavo mus ir per Klaipėdos uostą. Stebino ir džiugino didžiulis išėivijos kultūrininkų noras, kad jų sukurta intelektualinis turtas kuo greičiau pasiektų mus, nepažinusius jo, bet trokštančius pažinti. Galėčiau minėti šimtus entuziastų pavardžių, kurie ne tik prisidėjo prie didžiųjų siuntų rinkimo bei siuntų paruošimo tolimai kelionei, bet ir ne vienerius metus savo lėšomis siuntė ar vežė Mažvydo bibliotekai trūkstamus labai retus leidinius. Bet geriau neminėsiu nė vienos, kad neįžeisčiau tų, kurių pavardės prasprūstų toje gausybėje. Tik pasakysiu, kad tie entuziastai buvo iš įvairiausių JAV vietovių. Daugiausia knygų buvo surinkta iš privačių bibliotekų, įvairių išėivijos organizacijų sukaupų spaudos rinkinių. Dubletinius egzempliorius siuntė ir Balzeko muziejus, ir ALKA, ir kiti. Knygose atsispindėjo vieno ar kito bibliofilo polinkiai, buvo daug įrašų, todėl sumanyta kaupti atskirą autografuotų knygų kolekciją, kurioje šiandien jau sukaupta per keturis tūkstančius knygų. O knygų siuntos mus pasiekia ligi šiol. Dabar labiausiai vertiname tuos bičiulius, kurie padeda mums rasti retesnius leidinius ir užpildyti spragas.

Knygų siuntas finansiškai rėmė Lietuvių Fondas, Lietuvių katalikų religinė šalpa. Jau nekalbu apie privačius asmenis, kurie savo lėšomis vežė ir siuntė knygas ne tik Mažvydo bibliotekai. Tuo metu daug žmonių norėjo, kad jų gimtasis miestas ar miestelis, gimtoji gimnazija turėtų vieną ar kitą knygą. Mažvydo biblioteka, priimdavo visas siuntas ir, pasilikusi sau reikalingus egzempliorius, išdalydavo likusias knygas Lietuvos bibliotekoms. Kai vyko tie didieji knygų rinkimo ir siuntimo vajai, man teko būti Čikagoje du kartus – 1992 ir

1994 metais. Važiavau Pasaulio lietuvių archyve rinkti žinių rengiamai lietuvių išėivijos spaudos bibliografijai. Esu laiminga, kad likimas lėmė man pamatyti tą išėivijos spaudos leidinių grįžimo į Tėvynę vyksmą, patirti abipusį nenumaldomą norą: ten – atiduoti, o čia, Lietuvoj, – kuo skubiau priimti ir pažinti.

Nieko stebėtino, kad žmonės nežinojo išėivijos autorių pavardžių, kad daug jaunų studentų nebuvo girdėję nei Nagio, nei Nykos-Niliūno vardų, nei kitų autorių. Bibliotekos vadovybė suprato, kad tik galimybė patiems pamatyti ir pasirinkti knygas yra geriausias pažinimo kelias, todėl išėivijos knygos buvo sparčiai kataloguojamos, o Lituanistikos skaityklos atvirose lentynose sudėti svarbiausi leidiniai – ir Lietuvių enciklopedijos bei B. Kviklio „Mūsų Lietuvos“ tomai, ir visi Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidiniai, ir „Lietuvos katalikų Bažnyčios kronika“. Žmonės stebino išėivijos Dainų ir šokių švenčių rinkiniai, meno albumai, juk neturėjom jokie supratimo, kad tokie gausūs aukšto lygio renginiai vykdavo JAV ir Kanadoje. Nežinojo mūsų skaitytojai nei apie ateitininkus, nei apie skautus, nei apie kitų gausių organizacijų ar draugijų veiklą. Visa tai Sovietijoje mums buvo uždraustas vaisius. Būtent išėivijos spauda buvo pagrindiniai pažinimo vartai, atvėrė visą kultūrinio bei bendruomeninio gyvenimo įvairovę bei pilnatvę.

Antra, ko skubiai ėmėmės, – rengti išėivijos spaudos bibliografines rodykles, kad skaitytojai turėtų patikimą pažinimo kelrodį, atspindintį ne tik tematikos įvairovę bet ir išpūdingas leidybos apimtis. Lietuvos nacionalinė biblioteka buvo pirmoji tarp išsilaisvinusių iš Sovietijos valstybių, kur dar iki Nepriklausomybės paskelbimo, jau 1989 metais, bibliografijos leidinyje „Lituanika“ ėmėme skelbti informaciją apie išėivijos spaudą – dėjome ne tik knygų, bet ir periodinių leidinių straipsnių aprašus.

Prof. Vytautas Kubilius ne vieną kartą yra sakęs, kad lietuvių literatūra ir kultūra yra nedaloma, nors buvo visais būdais mėginama tarp jų nubrėžti takoskyrą. Ar išsipildė profesorius svajonė, kad išėivijos kultūrinio palikimo sugrįžimas užpildys tą žiojėjusią spragą, užgydys tą okupacijų padarytą žaizdą, ir mes galėsime galų gale pasakyti: viena literatūra – viena kultūra?

Vytautas Kubilius buvo uoliausias mūsų bibliotekos skaitytojas, jis pirmas perskaitydavo visas atėjusias knygas. Tokio uolaus skaitytojo biblioteka jau nebeturės... Jis buvo teisus sakydamas, kad sovietmečiu norėta atskirti tas dvi literatūras giliu grioviu ir geležine uždanga. Bet nepavyko... Profesorius naujose „Lietuvių literatūros istorijos“ knygose parodo išėivijos literatūrą kaip neatskiriamą mūsų kultūros dalį. Jei pavartytume pastarųjų metų vidurinių mokyklų vadovėlius, pamatytume, kad grįžo į juos ir išėivijos literatūra, ypač poezija, kurią vaikai lengvai įsimena. Juose rasite Brazdžionio, Aisčio, Radausko, Bradūno, Nykos-Niliūno, Nagio eilėraščius.

Norint tuos tekstus kuo greičiau priartinti prie mūsų skaitytojo, Lietuvoje buvo leidžiami ir perspaudai. Daug perspausdintų išėivijos knygų pasirodė pirmaisiais Nepriklausomybės metais. Tegul ant prasto popieriaus, tegul ne kažin kokios poligrafinės išvaizdos, bet turim Stasio Ylos „Žmonės ir žvėris“ (kažkokiais stebuklais ši knyga buvo išlikusi ir spec. skyriuje). Ji atvėrus spec. skyriaus duris ėjo iš rankų į rankas ir buvo suskaityta iki skutelių, todėl perspaudas buvo būtinas. Perspausdinta ir Kviklio „Mūsų Lietuva“, kurioje žmonės godžiai ieškojo žinių apie savo gimtines. Šiandien esame gudrūs, nes bibliotekų lentynose jau pilna Lietuvoje išleistų, gausiai iliustruotų bažnyčių, parapijų istorijų. Bet anuo metu tie perspaudai buvo labai reikalingi.

Dabar mums daug lengviau rinkti šiuo metu išėivijoje spausdinamą periodiką. Tam negailim

nei laiko, nei pinigų prenumeratai. Stengiamės surinkti viską, iki smulkiausių leidinėlių (tokios funkcijos neturi jokia kita biblioteka). Bibliografuojam ir į internetinę erdvę dedam svarbiausius dabar išėinančių periodinių leidinių straipsnius – ir „Draugo“, ir „Tėviškės žiburių“, ir „Mūsų pastogės“, ir visų kitų. Atsiranda vadinamosios „trečiosios bangos“ leidiniai, nors ne visi jie turi vienodą vertę. Tarkim, „Amerikos lietuvis“ išaugo iki rimto profesionalaus periodinio leidinio, atspindinčio ne tik „trečiosios bangos“ išėivių gyvenimą. Šimto metų leidybos tradicijas tęsiantis vientelis dienraštis „Draugas“ savo gyvavimo istorija liudija lietuviškos spaudos gyvybingumą bei nenutrūkstamą tradicijų tąsą. Lietuvos nacionalinei bibliotekai vienodai svarbūs yra visi lietuviški ar su Lietuva susieti leidiniai, tarp jų ir kitakalbiai (pvz.; „Lituanus“, „Bridges“ ir kt.), mes juos visus renkame ir saugome kaip labai svarbią Lietuvos spaudos istorijos dalį, kuria gyvai domisi šiandienos skaitytojai. Sunkiausia surinkti nemo-kamus, daugiausia reklamos tikslais leidžiamus laikraščius, kurių daugiausia yra JAV, bet jau pasirodė ir Jungtinėje Karalystėje. Jų leidėjai galėtų patys pasirūpinti, kad tokie leidiniai pasiektų Mažvydo biblioteką ir būtų saugomi kaip lietuviškos spaudos istorijos faktas.

Ar daug išėivijos knygų dabar išleidžiama Lietuvoje, ar jau patenkintas tas literatūros alkis, kurį Lietuvos skaitytojai juto prieš keliolika metų?

Daug knygų leidžia Lietuvių literatūros ir tautosakos, Lietuvių išėivijos institutai, įvairios kitos leidyklos. Jei sudėtume į vieną lentyną jau Lietuvoje išleistas išėivijos grožinės literatūros, kritikos, organizacijų istorijai skirtas ar įvairių asmenų atsiminimų knygas, ta lentyna būtų išpūdingo dydžio. Kitas dalykas, kad jaučiamas plačiosios visuomenės susidomėjimo atoslūgis. Išėivijos spauda buvo ir lieka labai svarbus mokslininkų, įvairių sričių tyrinėtojų studijų ir tyrinėjimo objektas, tačiau daugelis pastaraisiais metais tolsta nuo knygų. Ir provincijos bibliotekos, kurios anksčiau noriai pildydavo savuosius fondus išėivijos knygomis, dabar vangiai žiūri į Mažvydo bibliotekos parengtus ir virtualioje erdvėje skelbiamus siūlomų išėivijos knygų sąrašus ir mažai ką pasirenka. Didžiausio susidomėjimo metas yra praėjęs, tačiau jį nuolatos gaivina išėivijos spaudai ir veiklai skirti gausūs leidiniai, mokslinės studijos, konferencijos, parodos, koncertai, atveriantys vis naujus išėivijos kultūros paveldo aruodus, ir nuoseklus jaunosios kartos švietimas, nebevaržomas jokių ribojimų ir draudimų. Taigi, lietuvių išėivijos spauda jau yra sugrįžusi į namus, užėmusi garbingą ir deramą vietą spaudos ir kultūros istorijoje ir teikianti pažinimo džiaugsmą bei pagarbą jos leidėjams ir puoselėtojams.

Knygą kėsinasi išstumti internetas. Ypač tai pastebima jaunojoje kartoje, kuri knygą ima laikyti anachronizmu. Bet manau, kad knyga niekada nepraras savo vertės dėl tos specifinės auros, kurią turi tik ji, kai neskubėdamas verti siugždančius puslapius, kai gali ilgiau stabtelėdamas įsižiūrėti į laiko pablukintas, bet dėl to ypatingo žavesio turinčias iliustracijas, paglostyti glotnų viršelį, kai kiekvienu momentu gali prieiti prie lentynos ir išsitraukti iš jos mėgstamą poezijos tomelį, atsiversti savo mylimo poeto eilėraščių ir pasigėrėti žodžio muzika. Ar tai ne didžiausia vertybė, miela Silvija, kurios supratimas ateina su laiku, su metais, su pažinimo troškuliu, vienus prie knygų pastūmėjusius ankstyvoje vaikystėje, kaip atsitiko Jums, kitus gal tik artėjant gyvenimo saulėlydžiui, kai nereikia lenktyniauti su laiku, kuris kurį įveiks...

**Kalbėjosi
Aldona Žemaitytė**